НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Український переклад термінології німецької гуманітаристики

У цьому числі ми представляємо матеріал семінару, присвяченого проблемам перекладу з німецької українською мовою термінології філософської антропології. Семінар відбувся в рамках програми Goethe-Institut в Україні на VII Міжнародному фестивалі «Книжковий Арсенал» у травні 2017 року в Києві. Модератор семінару — Вахтанґ Кебуладзе. Запрошений експерт — Андрій Дахній.

ПОНЯТТЄВО-ПЕРЕКЛАДНІ АСПЕКТИ НІМЕЦЬКОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ АНТРОПОЛОГІЇ: український контекст

Вахтанґ Кебуладзе: Філософська антропологія є однією з найважливіших складових сучасного філософського знання. Доробок у цій царині німецьких філософів XX сторіччя важко переоцінити. Можна навіть наважитися на твердження, що остаточно філософська антропологія конституюється як напрямок філософських досліджень саме у творчості таких німецьких філософів, як Макс Шелер, Гельмут Плеснер, Арнольд Ґелен та ін. З огляду на це, вкрай важливо з'ясувати, як перекладати українською центральні терміни концепцій цих авторів та інших німецьких філософів, які досліджували цю проблематику.

Андрій Дахній: У справі дослідження можливостей перекладу німецькомовних понять українською мовою суттєве місце посідають концепти філософської антропології, які були сформовані німецькими мислителями XX століття (Макс Шелер, Арнольд Ґелен, Гельмут Плеснер, Вільгельм Камля). І хоч ситуація дещо ускладнюється тією обставиною, що наразі існує вкрай мало перекладів цих авторів українською мовою, спроби пошуків якнайадекватнішого перекладу від того аж ніяк не втрачають своєї значущості.

© В. КЕБУЛАДЗЕ, А. ДАХНІЙ, 2017

Зокрема, йдеться про такі поняття, як „der Neinsagenkönner“, „das Mängelwesen“, „der Miterwirker Gottes“, „die Bedürftigkeit“ (до речі, всі вони являють собою приклади спроб ідентифікувати людське існування, виявити його специфічні характеристики, що, звісно, є природним для представників філософської антропології).

Щодо першого з названих понять, то воно є неологізмом, який уперше був ужитий Максом Шелером у сьомому параграфі його хрестоматійної роботи «Становище людини у космосі» (die Stellung des Menschen im Kosmos). Перекладаючи це своєрідне поняття, потрібно здавати справу в тому, що «der Neinsagenkönner» перекласти українською одним словом попросту неможливо (це один із тих випадків, коли німецька мова володіє, по суті, унікальною здатністю творити великі синтетичні поняття, які перекласти абсолютно точно засобами інших мов неможливо у принципі). І все ж, якщо виходити із двох основних стратегій перекладу — або вдаватися до компактнішого способу — наприклад: «спроможець казати: „Ні“» (втім, такий переклад виглядає надто штучним, а тому спірним, попри те, що інколи вживають, наприклад, поняття «владоможець» як синонімічне до «можновладець»), або звернутися до менш компактних, але більш звичних для україномовної традиції варіантів — «носій здатності казати ”Ні”» чи ж: «той, хто може казати: „Ні“» (тим паче, що такого роду висловлювання є доволі поширеними в українській літературній традиції: достатньо згадати, приміром, «того, хто в скелі сидить» чи ж «того, хто греблі рве» у «Лісовій пісні» Лесі Українки), то, як на мене, саме останній варіант перекладу — «Той, хто може казати: „Ні“» — варто прийняти як оптимальний. Отож саме на такому виборі я б і пропонував зупинитися.

Наступне поняття — «das Mängelwesen» (яке було впроваджено в широкий обіг передовсім завдяки зусиллям Арнольда Ґелена) — можна було б перекласти і як «обмежена», і як «збиткова», і як «неповноцінна» істота. Утім, перший варіант видається не цілком точним (зважаючи на існування у німецькій мові таких еквівалентів до «обмеженого», як «begrenzt», «beschränkt»); другий асоціюється радше зі світом неживих предметів, неістот, зі сферою матеріального виробництва; нарешті, третій відсилає до понять на кшталт «Minderwertigkeitsgefühl» (відчуття меншовартості, неповноцінності). Тому від цих трьох варіантів треба відмовитися. Натомість найпріоритетнішим видається варіант перекладу «недостатня істота», себто істота, якій чогось бракує, не вистачає (порівняно з численними представниками тваринного світу, які в певних фізичних характеристиках і спроможностях суттєво нас переважають).

Ще одним німецькомовним поняттям із царини філософської антропології, яке викликає інтерес у сенсі перекладу, є концепт «der Miterwirker Gottes» (він стосується передусім специфіки сприйняття філософії Макса Шелера з боку Мартина Гайдеґера). Тут двома найперспективнішими варіантами перекладу видаються «сприятель Бога» та «співдіяч Бога». У першому

випадку має місце більш нестандартний спосіб перекладу, у другому — так би мовити, більш очікуваний, «традиційніший». Попри оригінальність першого, все ж саме другий видається прийнятнішим, позаяк він виглядає менш штучним і більш органічним для стихії українського слововживання (до того ж тут наявне «спів-» — прямий відповідник до німецькомовного «mit»).

Нарешті, не можна знехтувати ще й таким поняттям філософської антропології, як «die Bedürftigkeit» (до речі, сутнісно воно дуже близьке до «das Mängelwesen»): його використання є характерним для більш пізнього періоду в розвитку цього напрямку думки, зокрема, для Вільгельма Камля. З-поміж можливих способів перекласти це поняття — бідність, нестача, злиденність, нужденність — найадекватнішим для перекладу виглядає останній еквівалент: «нужденність». Інші способи перекладу мають певні вади: так, «бідність» вказує радше на матеріальний стан, «нестача» теж більшою мірою корелює із суто економічно-матеріальним виміром, нарешті, «злиденність» виглядає надто різким за ступенем підкреслювання нестачі. Тому в підсумку більш нейтральним і водночас більш універсальним поняттям сприймаю варіант: «нужденність».

Кебуладзе, Вахтанґ *(модератор) — доктор філософських наук, професор кафедри теоретичної і практичної філософії Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, доцент кафедри філософії та релігієзнавства Національного університету «Києво-Могилянська академія».*

Дахній, Андрій *— кандидат філософських наук, доцент кафедри історії філософії філософського факультету Львівського національного університету ім. Івана Франка.*